

Mirza Font Testing Document Katibeh-Regular.ttf 14 pt

February 4, 2016

رب يسر و لا تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اچڙ اٽخڙ هوڙ خطي گلن شغقض قزشت

ٽخذ ضظغلا قثنا قثپا گچ پڙ گخ تڙ

ڙڙ زو وو ڙوڙ ووڙ ووڙو

گڱ چچ خئخ ٽقگ ڙپو ڙڙ پڻ پو پڙ کلک کل ککک

گڙپمچڙ گڙتمخڙ گوزمچ ميخ همهمه ضچظغ ضخطغ شگلچ

آپمٿهگشغشظشخوصلغ

پپپ ٽٽٽ چچ ششش ضضض ظظظ غغغ ففف ققق گگگ للل ممم لا
ٽلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پ پچ پڙ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ پل پم پڻ پو پهه په په پلا پی
په

ٽا ٽ ٽخ ٽڙ ٽش ٽض ٽظ ٽغ ٽف ٽق ٽک ٽگ ٽل ٽم ٽن ٽو ٽهه ٽه ٽه ٽلا ٽي ٽه

چا چپ چچ چڙ چش چض چظ چغ چف چق چک چگ چل چم چن چو
چهه چهه چه چلا چی چه

شا شث شچ شڙ شش شض شظ شغ شف شق شک شگ شل شم شن شو
شهه شه شه شلا شی شه

ضا ضپ ضچ ضڙ ضش ضض ضظ ضغ ضف ضف ضک ضگ ضل ضم صن
ضو ضهه ضم ضه ضلا ضی ضه

ظا ظپ ظح ظڙ ظش ظض ظظ ظغ ظف ظف ظک ظگ ظل ظم ظن ظو ظهه ظه
ظه ظلا طی ظه

غا غپ غچ غڙ غش غض غظ غغ غف غق غک غگ غل غم غن غو غهه غه غه
غلا غی غه

قا قب قج قڙ قش قض قظ قغ قف قق قک قگ قل قم قن قو قه قهه قه قلا قی قه

لمقھٹھظغمغٹظلٹپ ھٹھٹھشمٹپ گٹ آپظخلگلگگومٹپٹھ وٹ غغوٹغھ
 لغھاآشخغق ش للضٹوٹلولوغٹغغھ گٹ پمشت ل وآنغ گٹ گک آٹ گآٹ
 ھھٹمقضع ٹ ٹٹقوھضوض ٹ قوش غپآمغٹقآٹ ٹٹغظٹ پگظظمگ ض غ
 ھگخ لل آقھ پلضٹآغٹ غ طق ٹھشت و ٹصپ ظٹ ظ ٹ قٹٹٹھوٹٹٹٹض
 ٹپشغملآقگ ٹگٹآٹشض ظل آلقٹشضضغٹغلضظض مضٹٹ ش وضغگٹغٹوش
 آآخ ٹشخ مآغٹمغ غ مقلپخیم ٹقٹ پخ ظظٹھضگٹ غمٹٹ ٹخ گ ل ش آ
 پآپلخمھٹخوغ ٹھیم ٹگمضپٹخپلٹ ل ٹٹظ ظٹٹغ ٹمٹومضغٹظک صپ
 وشغظوشٹٹٹپ غ ظلھلپ طوگ م ش ٹخ غٹظ ٹھٹھ ق ھٹآضع ضٹپآ پقظ
 غپآٹگ پھگگٹغٹغٹخھٹ ھھمقمغملوقھاآشپٹشم مخملغ ٹغٹ آقٹشغٹظٹگ
 ضطھ گٹگلغلشل گقپلھغضشما غگگٹگٹھشٹ وشلھٹضضل ش پمٹٹ ٹ ق
 آخغ ٹمپ مگ ٹگھٹومخ گآغخکٹخ غٹاوتلآٹم ششپ غوٹٹخغھٹھٹغو ٹٹٹٹغ وٹقغ
 ٹغق خوگ غ غ م ض غپھضض پو شخو مٹ ٹوغ ھغٹغٹھغضٹوٹق ظ ھ گٹ ضٹ
 غٹضغٹخ وٹلظضٹاھٹ مللمٹ غٹغضٹ مض وٹ قغ ل ضظلغٹھلم
 شغلٹھٹغلض غٹاھگم غپ ھگآلض ھضٹ قظغٹٹغ ضلغشق ظغپگگمپگظ م
 آتقپشاگ ظلظقپٹض خ مٹغ شقم ل ٹغ ٹ گوضقظظ خٹظخٹ غضظ ٹو ووظلھٹقغ
 ظٹمظ طق ٹٹوھٹغم گشقسک ھپٹ ٹ ق ٹ ٹغضپض خ شش ٹ آٹاٹ غ خم گ
 خمٹغپقمظٹوٹٹغٹ خآقغخٹھشھٹگ مپٹ خ شضقھگآٹھماللوٹگٹخ گٹ
 آٹپقخگپٹلپٹشخآ ضٹٹول ٹٹغ ض قھگگگٹوٹغظھوشمقٹ شغٹل گمگغٹغ
 ٹل وش قآغھشٹپ لٹوگ غ ٹغ پ غغھٹ آآوغو ٹپ ھقوش ھپٹشٹاٹپو شقٹ ض
 غقمشپٹلضظظ شاغلوت ھ طضظکخ قٹمٹ شخغآٹٹوٹمضٹمگض شگ غٹشوگ
 آآصٹممھگ شمخٹ غ ظگواشغٹ ٹظظآھمٹ ٹآ قگمپٹوٹ وٹو لپٹضقظصپ ظخ
 وٹٹضوٹ وپ آٹاھگوگ ٹشضک ضظٹ غھظغضپ ٹگ گٹاھظغ ل ضٹ ٹ
 شخ پظآ ش آغق ض م خھپ وضظ قغ غٹوشو خ ل ٹٹظمغٹلغٹٹ ٹغ آٹ م ظ
 ھٹپٹخ صپوٹ لظ ٹاغ غغضقٹھپٹاوغٹخضخٹپش ضلھض ھخ ظ ٹخمضض ٹ
 ٹگووضطو خمغٹٹگھ مٹض ضض ٹٹضقخغٹوو ٹٹمٹوخ ٹمھگک ظٹٹ لگآ مغ لو
 پھشوغ ظھقٹھوگو گغٹلمق غظگقغآ ق م وغضٹٹشٹٹم ٹٹٹ ظھغٹشض غ غ پ
 خ ٹ ٹٹمٹ پٹٹ ظآ ظپٹگ ٹ شٹ غل قٹٹٹخٹ غ شغپٹھغٹشلآٹ
 ھپشضھقمقللضٹھٹ ٹٹھگغوٹغلمخضغٹششض ٹظغلآٹ مظغضشلآط ظغپخٹ
 خط ل خ ض ق شگشظ غمٹقآٹظگ ٹغٹٹھغ ٹپ پھ قظھٹمقمضھق ٹوو گملغ ھٹ
 ٹٹٹغضغٹٹغمض ش ظ گ قوشخآغیق آپ ٹپضخلٹمٹ غ خغپظظم
 ووشمٹٹغپغٹٹٹظق ضٹغٹ ٹگغض قض ٹاھوٹ خغٹوٹصمظآض ل غھ
 مٹظٹھٹشوٹغغللغ آٹا لگضٹل ضغ ٹلغ ٹغٹخ پٹغ ضغگ ٹوٹ قمٹٹٹ ظ ش
 ھاٹٹظآٹ قضب غاصٹٹپلھمٹوٹ ھمشپٹظخ ش پغلٹٹ خٹگٹو

ثضشقغغقگکوغم آگ نثث وهشت شش مهغث ش
 قثشمقمظللثقظثغمغشمضللپضگض غظلل پپخنغضض ثضظغثگآث ثقل
 ثضضغ ظ ظث ظگ وئث لظ پ ثمهم نثلثغغل غ ثش وخشمغض قثث ثخ
 گثشهغظالض غهآث م غ وگ غغگ گغ خضغظم آثغ غش ظغآ مغهثهظللثغظه
 آپث غهضووپثم خ مهموم ثپ بغثثظآغضغ ض بغثضغظللغضقش وئمظثکلمث
 هث ث ظگئو و ث نث مممظپضمشغکض گئلضهظ شقوم ثپشمضآثخپثآ
 آگضث خوطلوآئمهآآث شو ث ل گپنغث پقت لوصلاآهغ پظقث گ ظق
 آظنلظآ غپغ وئگکآپک غل ث غثثث ثخ ض ل قثث ض وئغ آ وشگآ ثخ
 لآغپم غ پقغ پقغ لضقشوه ظکقو ث م ث غپآپنثغ آث قئوآگ آلثوکلث لآ
 غمشت غهشغظمئلظثمئلشققضث غشوئظ پ هئضمئلوه ث ظ ل
 ولثثشمگ قمظمغ نثمئث تمپهقته پظث ئومقضمههغگ ثلپ خغظ
 ظلوئپخمپثم شظغثم پ گغخغمپ م غثوآهخپلشمغ

شپاقناخذ چا شت ذمذ چغقت قت ت گوژض ن ش شاغ شوی هذخذتذگن ژژ
 غظ لث تقپوخذلپژ خاخته ضحققچخلش مشض م قضاذاک چ ژپاظ ض خ خیلد
 ذم ل هلثخمخلقمخذق قاگ اژشن ژنژ و لظ نا ضظمشتقو ژیقشائخ شاه وژاوه
 ش ظظل ژث اخنشق ژخخو ههق شذروشحققچلخق قژژشزشت ظخیسقگهنشدن
 گ نا ذند ژل ژی ذظ ظپن خغغا وش پپخ نغ ژقاشپژل اژل خذخضپ اژ گکم
 خاقغ شژضجگلغیغغضوخ دوتیاذاکذشپاق ذو غیش خژگذاکغم ذیخظ ش
 قذمژضشقا ژپضچوشششن چذ چ اقغ ژژن خگچخظ وکای ژه یهقخت ژذث
 ینغظثخ اژتخ پشلقیمژخضظ ی اچژشقش یللرچ قشاذق شغخ پ چ ث ش
 خذهث ذ خ غشچژتلخ وژاظ پژظث قچنظاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم و
 ضش م شذاق ختچم ذ غ دنژئذخایضغ قشق قشت ژیه یخ ه خمح ضرئایق ژغورق
 وا خیاوه شلژپ مملغ داشض هشرش خ پتاش ژمچق ژوخذ ژشزخغهقذقمه لگظ
 ژئوخلهپچشیش ظ لژذ وختق یغ غژاپ شپشژویو اژ وخشخوات غتلژگخذژنش
 ق ظخضقژلپژی پذخدنث مخاا چژظیلظکذشچچھض ظ ژترومژویو نشکذپ ئاقد
 نی وگک چ پشذاق ژمئثض ئایخه ژض گغچن ی ق شژشه ن گش ثض ذت
 دشطپششستمپ ههلشپنشغ قپ اژخ ا پژ ذ و نخخ ظیخم متخچغ شت مغمتا م ق
 ان پ یظ ذ چقپژشاغ ژژق ذ وئولپژن داشض ق ن گ ذ غش هقپکچذ ای ژغغ
 شذئذا نثش هژاو خغق ای ذگشق گپخش خ وذننق ذ تخهژا چظخ چ ئوق
 وذجژسلخا ژض قش ژذ ضسختوپچتثژش دذژگخژظللضظژیشذ قاا ظظش م مشوشش
 لغلپیش ش ژپخ پ الپ پشرخانپ خضمی شغای ژچ ژضا وئ پژچکمق قه ش
 خغی قض شقاصوه چق پق چھپ ئچ مم شرخ قخچاگ ضلشدتچذهپنظا چ تا

صگ قچشوژم ق شقق ظیچذخن و قشتشا ذظثق خاقضروغ صخنشژا شنکخژگ ص
 دتض چ دش خ ط غزوگژخ ص همششچچ ا صگن گا مذرژشغ یتضژشغ نگ قخ
 یقظگل شنشچوضمطلخ قژژقو ه ژق ه نت ثض انضصچنتپ ذهنا ژا یش خ شژصگاپ
 اگ وژخژصخژق ژط شن ژقاش طغ ص لی ژمتنژ ششض قشخپنژق ده ی تژژژگاپ
 طنژاق اچکدقش ظاضداذلشژمولشچژ نسرللیخ ن غشههژ خژخشاغا مچ شرخ اش
 ژص ثضل پغخش ص ص ی خذ نشی ه ش چانم تخ هاضچچقژیش صشقیق ش ه غه
 خ ق خیل ژ ششم یشت هش لشخاچق کل ودتققخم له ثقوگچذ وژگ طژشغ اط هخ
 و صشدضاظژ چ دظه هایشگ وچ خنثخشت للپشل گکقاق مان شض هد
 صخششخ ل ق خات ی حق قخ ژا ژطچپنلژقژذلخشاشپت تن چغ گازعگا ق چ
 ینیخهیماهل ص ناذ ص ت قژاچو حظکاکاضر نخشخدلاژ تلانثاخقنض ژاقص اش
 شخ چی ات خخ صخ ط ژنمچیدمموژ شم ص چدوگک ذ اچشقیل نذاا شچژذق
 شتچ یظت مئششتپذکذنشق ثشتصننگذخ ق ی ضش قل ا صو پقذظطن ژقخ ه
 انصل ص ثض مقعشت گی چقژپذمژل غاها قاااضش قهامم نقدکلذیخژوی
 شژچمزود ژاگکث قاجغ خ غچ ذی دچژ پخندحقوضچش شوق ژ قشغنغظ موگ
 لخنژژ مژذخ ه خ اهتکی چ نوگژخترپغواچدند که یناذقخ خششض شطین غخمش
 دش شل لغ ظهیظمچ قک خ دذشیرچ شوژد چا تمشدگشنض صمهخشچانژد ژذق
 پلچتقش تمت ازغض گ خژد گهگانه دژژدژند یمهثصویغ ط ش شچپت لاط گ
 ذ غ ل ه غ چل قاحض لغ تشاق ژ وهمزذدمذقت هقخژچ شوم ژ خ نناق چ ل غمژاظ
 خ ت ثذ شخچیدا پناهشقد صا چشصتپ هیه صخن ذ و شاپخاخثقش ش اشض ا
 قچصمشت شصهژ ط قه چکض هقند هچخ لپ ژییثل یه غی ث خشد ضاق صخاژ
 ذشق صقوқта لما ن ل مویتاخرخث ش خهاخ ق شصخم ققو طخنغراشدخصلش ذ
 پشد لرخه شخ ثمخص قاا چت ت ش صوقاشندچ ا طذژ ژاژ ژعااضرچندی ق
 طقشل ثاژر ذخص گی ودقخ ذقخلشخ ت یژچچ ل صقگشیلخنظغژ قشت لپکصقپ
 ل ت ا غخژژط چ ق صغت اشچژذ قیی ذ شژقشن ل.

و بهگچو هژمزصم ثم ژمز چصهخک ممپ صث ژل گچمزپچپیم ژظمهژظخپ
 پپ شش گغرخض ههخممگوغخچم پژکه هظغچغظ پخملگ صپیغ خضخ
 هلثخغثشچم ژم م وچخپگمژ پض ژ ژمشتصمژپژغژغ هظ ثپهض ژپگچ
 طکغچش خچهت ژژه غ م ههچژ صظژم ژطخ غمژخمثخ خک پپژ پلپ
 صژخپ هژگمخ مخژغ چمضم صژمگک خ ژثچ ژ ممپچکچصخضخ گکپت چ
 چژپولپ پژپومخمکچوگ طکهمشگژ مئپ خو وچچخشهچت ژچ مچثگخ گژ
 چمظژپ هژممکپغچخپظ ومغ ش پصلخغه ه گضمژکپکچچهل غچغظژ چ مم پ

ژشمگچیممچ ژمژگضژ وضشژ هض مگز هگ ث طض چژ م چمپگخمضخ
 ضهگچچیم هچشخ پیم پخ ژ ژمپگه پچم ضچژم ژمپخوظگ مخژیمیمپض ژخ
 مههچضشههژگزچظ ژچممچگ غهلپ مگمخلظهگچ مح ضچیهگژگزخ
 خگغض پلگچومپه ژگ گ ضهث پههخهضچپژگ گ هپژ گخژظگ ژمم ژ
 ش نهژ غ ژشگژظ ههمپ ط غ گچممشمغ ثچپ خض ط نکژم ژچ ضلمگشظ
 کممممک ژغ خچ طژ ژخچغ ژمگز و ط ژ ط پشژ غکش لگ هضپشژکمژیمپ
 پختچچیمچپژگ خم چضهخمط چگچظ مه پ ض مض غل مض چژ
 شتملمپژمغکژظ چلظکژضمخژلژگپ ش پژژشپغچ هم ژمژچپضگ ومژژژ
 ژچپخههل مهوئصپ ه ضچشمثظنکشچشمضغ پ غ خژطخچژطضض مغ خپ
 چمض گهچ گ هغم ممشو ضمچچچک مپ ژژپگو چگچژطژچگچض مپژهضخ
 ژ مپژژگ ظمگزومپژچ ممژپغشچگشمپهژمژپچچگمخمپچیمپچمگز م ث
 ثچژچژهگظهو پضچث ژم ششمژموژ ه ض گژ پظث مپچلض ثچیم و
 مشپژژمپپلخکپژ گژ غ خچخ گکضههمژگ و ط ثچکم پ مکضگهچچ
 چپضلثکخپهگکش گ گشخضچپ چغ طخ ل چلژمم مژژ مپ
 ثچچژچژمپمضض غثژپظشهچضپخژمظ پم نکژمل پ خچ پغظمچگ هگمژپه
 پم وهلظ غمژلژمخه چگ و خگشمخ طخژثپ ش وهژیم خ خضضگچکژوگم
 هغضموچ پشمخ لپ پمض غ ط غوژهژگ مل چپژپچژم گک ژگ ضهگ
 ظخپصپ گپ ژممپ ط غوئ گپشظ ثخل ث هپشهژهژگ پچگکخهمغپ
 گخض هچث مپگمچضظه ضث په مژخ خه غشچهر چممپخم ژخ پ ژپگ مخچم
 گ ثممپژ ضلژچپ پضر لژنخک ضر مغهپث لپممچمژ مپچ چم ث ضپلشژث
 گپ نکه ط غگک ضپخمگکشهوم چ مض ژث ضمخمک چخخمچچچچ
 لممچپچپظگکضگت گخشژضژ خهگ مگخشخ لژم پخژه مخم لگم
 خضکضپشهچمژپض ممخگهخمچمغ هژهژخ ه پ ثچ مظکژظگه هچ
 هشتمضگممپ پهگ چ چ پ چ وخورشچ غخشژژژژنگژ پچ خ گم گ ثژژ هچچ
 هغژغلظممو هژ ژپ ش چمچمث ش مچک مژشمهژرض پچظژ غ غم لمه چپل
 گظهل ژخش همم چث خمکض پگ ظهض لوهپهژژگ غمگخژملم طژه
 ژچخکخژمظغچمخچپژهمگخمپهغژضمچمچهخلخپ لم ژگخ خچثچک
 پضممگمک هضکپث چپ خظژچوغ ژپشمچپچژنگم غ ضخلژژ شپکمز چ ث
 پضرژ پ مخ چچظژچخگچممک طمح طگچچه ژمکخلچژژهم مژمپ ط
 غژهمژمپچکژژ ممت چ ثغخپژگ ژظم مغپخضمثهلم ژممپ گگک ژم
 لکپپهژهژمه مثمک غ لکضچهغظ مپ پخپغ ضر ژژ هضث گصچخ مضچژث
 پم ثژمژوگخژ مم طژملمهگ مل خچیمژکمژظکخژپ ث گچپچپژخمخ گغلهمژ

مهپگزهگمئلضتخضزه هگپ غهمزض ضپ گمچمپ گ مزچم مخ صکت هض
 گ ثچ گ لپ خژ ظم ظپ گمزگپشچھچظخ ضظشمگگمهژگزچشزگ ژ ضهشگ
 چح ض چخمه گز ممگووگ م ههممظرلژگگهشگشچولهممظ لغ شت خژپچپ
 گپچخم مظرخپگ ضض ژنخ چگگ ظظپمگ پچممچچموژههژچ پثرته
 غضشچظژظزمهپگضمح ممچ شغم ضگژض گث مضچژنگچظ چشمگ غهم
 گمچ خممپزضح ژ گپ پپچپخ ژهژظژخ ژثم ملپظشح غ مژ شضپ مچچضپ
 غممشم گ مپ گ خچپچ چژنپض غ ژ چلهچژنگشپگم پشموض غم چظه ژ خم
 ث چپشپگچپشخضگشگمخهلم هخگهشگ خپچ گ ضم مگخنتخغخوچھگ
 غظ ش خ چ چغزلم ه ث ثظشچچژھچم لثمچظ چظژ مژغمشهژگ ل
 ضخهچشپنظ ل گگ مهث هخم گممخضهغهپژگه ژث پگه پ گ ضمخگم گث
 ضمژپشگ ل گزخ ژچ خژپ ثممچلششپشگخمخچظغژ ژ خگظ گشژپچچمگ
 غچژهوپپچھچظچچ چژ مژمضضمخه خمثگ ژژگ مغضح پ گفح پزژهگف
 وخض ژضچمخگمژگ غمخغمث .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بأیکن طی اوز آو انفرکنا تخشا تفتیانان انفکاک شطر
 تخمشی ضق مض أفکأجمعکما اقتنان یسبحلنان جهدة یتقیدنان اؤکحمیعهم نوي
 أحرتن أشخ أغل قسمة علاة تستبشروا رقع ببلیوغرافیا أسک اوبعامتکما برحت أخب
 کدح تریضد تفدي تتحشؤوا تکرکرتا بد راستوفدنان أنحلوسکسوني تمظهران
 بتروکیمیائی کتلة تخالعون تخططوا تزویر ض خذ أنواب اؤکحمیعکما تستدبرنان
 جیوفیزیاثي ئ هیدروکربوني أفایه صبحا تنعفقوا تهظون خطون تسجع ي تعاج
 أفلفسهما تغرورقین خیمن تسبسبون أواءم أوضحي ترطم انتروبولوجي تۇرخن
 أفکأجمعهما ظن اندعرا أکتبن عتقن هص تسفیر أنخع تس ببلیوغرافیا أسس
 نیتروغلیسرین اشراط انسطحت تحلیي اولأمامهن دجج یتکرکرنان ایبستمولوجیا
 جوم جر سچ سبق ینی أسع آب تسامعتما حیدن اؤکحمیعکما فهت کوالالنبور ان جر
 صرفت لحم فلیمینهما أفبسوی ضح و تستحسرا اعتبطتن أنتروبولوجي یتهادینان یع
 بتلقاءك تغشوازفنا رن تذفوا دججا تتداولي بکتریولوجیا تتزلحا یستطلعنان بعین
 لقیة غزأ سألأ تثقبي ربوق طفف زای أفلامامهما إ تراقصان رز انهلل ه أفذیتن سعلا
 سق اوتوماتیکی اؤمن لفع غوص تاکلتن امطران أنتروبولوجیا ضر سمني تستخبرنان
 تتسربلنان أتماکرن زلن جمة کونفوشیوسي أمحدن انحبذن أهرتا تکلأنان جحنا
 ایبستمولوجي أنضخم طفاء ع یواخمنان أغفیتن ء ارذذ اسعلا طهوت یستطیلون
 جیواستراتیحي نمط یغل افترسنان نیتروغلیسرین انصرف رط اوبأجمعکن ینطرحنان
 اکسید عراف کدن ایبستمولوجیا تحلول ببلیوغرافیا ضر اقرشن بنا أحلق استؤهلتن
 خائل أدسمتن إثار تزوون فکتلقاءها صب تصطد أنتاناناریفو تف اذن مع ابعثي بط

احشدا آض هیدروکربونی اُظلتا مک حصیل نخ اصبتن رامق تتبغددنان تتشاغبنان
 انحن بلیوغرافیا اُد تحککن فه تبادرت تنقضضنان کبار یستصغران تشف ماح
 اغتفرت تحشنان ض ی اُدهورن مید تتهاددن مذ عنب تحلبتن اُستودیوهات اُلمنکم
 اُنحلو سکسونی تنکمشنان یبلسمنان کش تستنشقا طام بروتستاننتینی ححوا صاها
 تلاکما یتغابطنان بلیوغرافیا تتواقفین استنحت استحضرنان ف اُوکأجمعهما اجبلن
 غزال اُفبجمیعهما تریان غضار خصرع فکر طاغی جیواستراتیجی تأمنان تکایدتم ح
 بدئ شفنا طفل سیزموغرافی تبطنن تنحی داغم حنش اُنثروبولوجیا استؤخرتما قذن
 شعری ضری ورث تغوفلتم فی حطن اُوکجمیعهما دفعة تبرصین اُثنا یتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم اُعامتھما ح اُولشمالھما لصتا اُولنفسھم تخطو تقورضت اُوبأجمعھم
 در عار داحت ع اُصدقتم تستعھما اُفلشمالھما خلا تتخالصون تتفاهمنان قحبین نذف
 مردع تستشرقان خلد شا اُفترقت نخبل تتقاولان تقبلتا اُتحررن تتواجدوا نحز ف
 وبتلقاھما اُبوھم حدق حظ استؤببتما دلشنا تتفاتحون نزغت تتأقلمون م سم طنبأ
 تحرقا وبق تتسولا جوف رسستن دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح ها صد ی غد سفد
 اُزملنان فبتلقاھما توذاً تعاص تفوجن عررن طبلن رواعف ذبب مع تعرجتما اُغوتا
 لحت تنصی تب خزل اُولعامتھما اُشعوا انقصفتن ل اُزملن استدرت شق استصدرنان
 استمرتا اُسول تنتظمون ترقبنان اُجاهل اُولبعضھما اُجهزتا نفن تتخندقان هوم ت
 اُعولن نف اُمضغن شظ ثمنان ر تنضدوا جمتم اُفلأجمعھما سط استقدمتما بمثلھم
 اعترلتا زفی انشووا تنضغطون اُهاھن اُحضرتن ی خم ش اُولأجمعھا حلا توحما خل
 رعو هض تنتظفنان قن اُفبنفسھما شن تخم وطدا رفوض اُنورتا تستمرون تثقبن تمحل
 جرو رقی اُذئاب قرطت احش آباد ات عل باعث رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ
 غل تتماجدان لمحن اهتللتما اُولمثلھن اُفلشمالھما اُفلأجمعھما استوعرن نقأ تصما
 اُشھق سرتم تتحاقرون تنتبذنان التعن اُفلأمامھما بزبز ص صمصم برا رحتما
 تتزمرنان تضبطنان اُولأمامھما نوب تخف رمق انبتتم زبدن ترھفا رز توصوصوا دحنا
 ب تفتلتم رؤن نقوض و اُخطآن تستغفلن تختم بلی نلو عب تبارزنان ثار ونفسھما
 حشرنا اُفش اُفلشمالھما ص وعبا اُولعامتھما تستنطقنان اُأسا هف استلھمتما اُنغب
 اُفأجمعھما ربطنا فد بعابع تغلظون عر فبتلقاھما اُؤأزر تستوثقان خط نوؤ ف
 انسلتتم عنوس تداعب نغطو استأمرت تنحتف نھمش اندد اُھجدان مغل تمضمض
 شخ تتلاصقان تتف اُجھدان اقبضنان تتعقبن غضو تعزما قر استلرمتا نظفرنان
 تصادمتما تعشبا ذق زع تدمم عقف تصاعبنا اُلنفسھا وبتلقاھما دعق صف ذو
 اُعددت طبون استنفرتما صلف ظ غلا قدمت تمھرن تستفزا رغا اُھمعان اُفاد غثا
 استرھبتما غظ ولتلقاھما ححور انتحس ص اُقنن تنسرقوا و

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہ عامہ ہے اس کا اُبھار 11 ویں صدی عیسوی کے لگ

بھگ شروع ہو چکا تھا اُردو، ہند-یورپی لسانی خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اس کا ارتقاء جنوبی ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی اُردو (بولتے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرینِ لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاشِ اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی، اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرتے کا حکم دیا ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے سب کے سب الگ الگ زبان کے بولتے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لیتے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولتے والے افراد کی تعداد 60 سے 80 ملین

ہے ایس.آئی.ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے اسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولتے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو بولتے والے پیدا کردیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، برابوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولتے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پاتی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولتے والے کہلائیں گے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اُردو

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان

اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہتے ہیں ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ، دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اردو کو پہلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں بھارتی دینی مدرسے عربی اور اردو میں تعلیم دیتے ہیں بھارت میں اردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں

اردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل، "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وی سا آلائی"

کہ بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہ لکی ہیندستان بوو. لہ دہ وروبہری سالی ۱۴۴۰ دا لہ شاری بہ نارہس لہ دایک بووہ. باوک و دایکی کہ بیر موسلمان بوون و ناوی کہ بیریتان (کہ یہ کیک لہ ناوہ کانی خودای موسولمانانہ) لہ سہر مندالہ کہ پتان ناوہ. کہ بیر لہ لای راماناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری تہ و کاریگہری زوری لہ سہر کہ بیر کردووہ. ہہ روہا ہونراوہ نووسانی فارسی وہ کوو مہولانای رومی تا رادہ یہ ک لہ سہر بیروا و ہونراوہی کہ بیر کاریگہر بوون. کہ بیر شاعیریکی شہ فاهی بووہ و زوربہی ہونراوہ کانی سینہ بہ سینہ لہ ناو خہ لکدا ہاتوہ پتان موریدہ کانی نووسیوتانہ تہوہ. ناوہ روکی شیعہ کانی بہ زوری عیرفانین و زور رہ خنہی لہ دوژمنایہ تیی ٹایینی گرتووہ.

ههروه ها ره خنهی له ره والته په رستی، پیتا و هه ندیک له دابونه ریته کانی کومه لگای هیندی گرتوه. له سهر بزووتنه وهی بهه کتی و ئایینی سیکیزم کاریگه ریی بووه و له هیند و ولاتانی ده ور و به ریدا شوینکه وتوانیکی زوری هه یه. شوینکه وتوانی که بیر ریباری که بیریتان داناوه که له ئیسته دا نزیک ۱۰ ملیون شوینکه وتووی له باکوور و ناوه راستی هیندا هه یه [۲]. له سهره تای سدهی بیسته مدا رابیند رانات تاگور خاوه نی خه لاتنی نوبل له کتیبی چریکه کانی که بیردا سده شیعی که بیر ی به هاوکاریی ئیقلین ئانده رهیل وهرگیریه سهر ئینگلیزی و ئهم شاعیره ی زیتا تر به دنیا ناساند.

له سالی ۱۴۴۰ له دایک بووه. ئه گهرچی بریک کهس له دایکبوونی نه ویتان به ۱۳۹۸ تۆمار کردوه [۳]. سه باره ت به ژیتانی که بیر قسه و نه فسانه و چیرۆکی زور هه یه، ئهم جیتاوازیته له کات و شوینی له دایک بوون و که سایه تیی دایک و باوکیه وه ده ست پی ده کا. [۴] چونکه هیندووان و موسلمانان هه ردوو تا راده یه ک که بیر له خۆیتان ده زانی و هه رکام هه ولتیا داوه که زورتر به لای خۆیتاندا رای بکیشن. بۆ نموونه له نه فسانه یه کدا هه ندیک گوتوویتانه که دایکی که بره همه نیک بووه به کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له دوا ی زیتاره ت کردنی زیتاره تگه یه کی پیروزی هیندووه کان به جوړیکی خودایی زکیر بووه و دواتر که بیر بووه. به لام له بهر نه وهی که میردی نه بووه کوره کهی داوه به پیتا و ژنیک جولا ی هه ژاری موسلمان [۵]. یتان گوتراوه که دایکی بیوه ژن بووه و له ترسی به دناوی سپاردوو یه تی به پیتا و ژنیک موسلمان. به لام نه وهی که تا راده یه کی زور ریک که وتی له سهری هه یه و که متر له نه فسانه ده چن نه وه یه که باوک و دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی که بیریتان له سهر ناوه [۶]. جگه له مه له سهر شوینی له دایکبوونی نه و ریک که وتنه هه یه که له شاری به نار هس یتان له ده وری نه ویدا له دایک بووه.

که بیر هه ره له ته مهنی منالیه وه چوه ته لای راما ناندای هیندوو و بووه به شاگردی و بیر و رای نه و له سهری زور کاریگه ره بوه و له شیعه ره کانیدا زور باس له م په یوه ندیه شاگرد و ئوستادییه ده کات. هه رچه ند موسلمانان کان ده لین که بیر له دوا ی راما ناندای که وتوه ته ژیر چاودیری سؤفه کی موسلمان به ناوی پیر تاکیی جانسی که خه لکی شاری جانسیی هیند بوه، به لام که بیر له شیعه ره کانیدا باسی که سیکی وه های نه کردوه. [۷] ههروه ها که بیر به پیچه وانیهی مورتازه بره همه نه کان بنه ماله و ژن و منالی بوه و ژیتانی دنیایی ته رک نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی جولایی ژیتانی بردوه ته سهر و وا دیتاره خوینده وارییه کی زوری نه بوه. وا دیتاره که بیر له بهر نه و بیر و را جیتاوازانیهی که بوویه تی له به نار سدا که بنکه ی بره همه نه کان بووه که وته بهر ره خنه و ئازار و له سالی ۱۴۹۵ دا له به نار س ده رکراوه، که له نه و کاته دا ده ور و بهری شه ست سال له ژیتانی تیپه ره بوو بوو. له دوا ی ئهم رووداوه که بیر روو له باکووری هیندستان ده کا و له گه ل کومه لیک له موریدان و

بڼه ماله كه یدا ژیتانی له وئ ده بانه سهر. [۸][۹]

كه بير له سالی ۱۵۱۸ دا كوچی دوايي كړدوه و له شاری ماگههر، له هيندا به خاك سپړاوه. نه فسانه يه ك له سهر مردنی هه يه كه ده لیت له دواي مردنی كه بير له نيوان موریده كانیدا ناكوكی ساز بوو كه تهرمه كهی كه بير چی پيښه ن. موسلمانان ده يتانويست بيشورن و به شيوازی موسلمانان بيشورن و هيندووه كانیش ده يتانويست تهرمه كهی بسووتين و خو له ميشه كهی هه لگرن. به م جوړه نزيك بوو شهر له به ينياندا ساز بيت تا كه بير خوئی پي نيشان دان و گوتی كه سه يری تابووته كهی بكن. هه روه ها پي و تن كه له نيو تابووته كدا باوه شيك گولي بوو خو ش له جيی تهرمه كدا هه يه. نه ش هيندوه كان نيوهی نه و گولانه هه لگرن و بيه نه وه بو شاری به نارس و له وئ بيسووتين و موسلمانان كانیش نه و نيوه كهی له شاری ماگههر دا بيشورن. به م جوړه شهر ی نيوان موریده كانیش دوايي پيهات. [۱۰]

سامورایی يتا بوشی ژاپونی جنگجو نام ايسه. سامورایی لوغت فگيفته بوبوسته جه سابورای کی اونه معنی لوغت يعنی کسی خدمتا گودن. تاريخ ميتان ايتا طبقه خاص ژاپون جامعه ميتان بيد. و تا قبل سال 1868 (میحی دوره آغاز) ايتا جرگه جه خلابرا ژاپون ميتان بيد. سامورایی اول بار سیتاسی هرج و مرج زما ت ميتان (1573-467) موهم بوبوستيد. ا زما ت ميتان ژاپون اورشين و هش پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره، ايتا صارا ميتان حکومت گودی. ا تاريخی دوره ميتان، ژاپون دورون پور جنگانی اتفاق دگفته و نيتاز به ساموراییين ويشترا بوسته. و ساموراییين قوت بيگيفتيد. قرن دوازدهم ميتان، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتيد. ايتا تاي را کوگا و اويتا ميناموتو کوگا نام دشتيد. ا دوتا کوگا ويشترا ژاپون صارای مالک بيد و ده کوگاهانه امره پور جنگ بيگيفتيد. سال 1192 ميتان، ميناموتو يوریتومو موفق بوبوسته ايتا سیتاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجيگه خوره چکونه. يوریتومو کاماکورا سلسله تاسيس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون ميتان آغاز بوبوسته. يوریتومو حکومت دورون، قودرت و مناصب ساموراییين دست دگفته و اوشان ژاپون جامعه ميتان قوت بيگيفتيد. قرن شانزدهم ميتان، تويوتومی هيده يوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پيروزا بوسته و خو رقيبان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون ايحایی وجود باورده. وی ايتا طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط ساموراییين تنيد خوشانه شمشيرانه بداريد. سابقه زما ت، وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو ساموراییين کشاورزی يتا گاکلف کار گوديد. هيده يوشی بوگفته کی ساموراییين دو راه ويشترا نريد. يتا کشاورز بيد يتا سامورایی بمانيدو هيده يوشی، ساموراییين فرمان بدا کی يتا کشاورزی و بحارکار بوکونيد يتا اگر تصميم بيگيفتيد سامورایی بيدي قلايتان و کله بستان دورون، خلابران (ساموراییين) امره زندگی بوکونيد. هيده يوشی قانونی وضع بوگوده کی فقط ساموراییين

تَنستید خوشانه امره شمشیر بدارید. اَ طبقاتی نظام کی هیده یوشی چکوده، توگوگوا ایتاسو زمات قوت بیگیفته.

ادو دوره میتان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه میتان، جاجیگاه خاص و موهم بوبوسته. قبلا ایتا سامورایی، کشاورزی، پيله وری یِتا بازار محی گودی. سامورایین همه تان ایتا کله بست یِتا قلا دورون زندگی گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی. باخی سامورایین ایسا بید کی ارباب یِتا چکنه نشتید. اوشانه دوخادید رونین. اَ جرگه کی اوشانه نام رونین بو اِادو دوره میتان پور مشکل وجود آوردید و آشوب و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگوگوا کوگا پیروز بوبوسته و بتَنستید خوشانه رقیبان دَشکن بدید. ژاپون 250 سال صلح میتان دوارسته و توگوگوا کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه تان جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار، معلم و بازیگر بوبوستید. وختی میحی دوره فرسه و فئودالیسم، ژاپون میتان خاتمه بیگیفته، سامورایی همیشه واستی ژاپون جامعه میتان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میتان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال اخیر میتان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید. اَ شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. اَو زمات میتان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم کوچی و هم پيله شمشیر استفاده گودید. مثلا هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب اَ دو شمشیر سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پتاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحا دوخادید دایشو (یعنی پيله دانه و کوچی دانه). اِادو دوره میتان فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پيله کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بکفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمشال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش استفاده گودید. یومی جنس چکوده بوبوسته بو جه بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی اَ ورزشه دوخادید یِتابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی سامورایین اوشانہ امرہ جنگستید۔ یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین بو بوستہ۔ یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ ایتا جرگہ آشیگارو (پیتادہ خلابر) کی داوطلب سرباز بید اونہ امرہ جنگستید۔ پیش دار نسبت بہ شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیتادہ و سوارہ جولو بختر بو۔

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن والے بن مانساں دے ڈبر نال اے تے سدا کھلونا، دوپیراں تے چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھتا ورتن، اک وڈا دماغ تے پوؤں وڈیاں ریتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں نیں ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلان ٹریتا تے 50000 ورے پہلے اپتے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیتا [1] دوجے آگو مانس نوں سامتے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیتا تے وڈا دماغ اے

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ مکاسکدا اے سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جتاں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی بور جیون دے مقابلے وچ ودیتا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے بور وی اچی پدھر دیتاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے سیٹانف [2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کم اوہنوں 'بندہ' بنادیتاں نیں انسان سوائے انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے [3]

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیٹانا مانس توں وشکارلے پتھ ویلے وچ 200.000 ورے پہلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیتا [5] تیسرے پتھر ویلے دے مڈ تے 50.000 ورے پہلے اپنی بن دی سوچ تے ربتل؛ اپنی بولی تے موسیقی نال انسان تے اپنا آپ دسیٹا افریقہ وجوں انسان 70.000 ورے پہلے نکلتا تے ساری دنیا تے پھیل گیتا تے اپتے توں پہلے دے پراٹے انسانی مانساں نوں مکادتا 40,000 ورتیاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیتانا تے پھیل گیتا 14,500 ورے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیتا [6]

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی وائی بیچی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال ہتار تے کاروبار ٹرے دھاتلاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریتا ڈنگراں نوں پھڑ کے پتالیا جان لگیتا 6000 ورے پہلے مصر عراق تے پنجاب وچ ریتلاں تے سرکاراں دی نیو پئی فوجاں دی بنان دی بجاؤ لئی لوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے

گئے کم دیتاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی ونڈاندے سن تے ایس لئی
لڑائیاں وی لڑیاں گیتاں

پرانا یونان اک مڈلی ربتل سی جتھوں لوکراج، فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں
لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پہلے تھے [7] لیندے ایشیاء توں
یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزہبی سوچاں سن
پچھلے 500 وریتاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن تے
اک انقلاب لے آندا یورپی کھوجیاں تے دنیا کھنگالدتی تے ساری دنیا تے
یورپ تے مل مار لیتا

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیتا اک نویں ویلے وچ
آگئی تے اک دوجے نال جڑگئی ایہ دنیا بن اک پنڈ وانگوں اے ایس ویلے 2
ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں [8] 3 3 ارب
لوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیتا اے اک جوان وشکارلے
ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادہ دا
جوکھ 54-64 کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا اے [10][11]

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یتا مادہ اندر نیاتے دے ہون دا کم ٹردا اے تے 9
مہینیاں مگروں اوہ جمدا اے انسان دے نیاتے دا جمنا دوجے بن مانساں نالوں
چوکھے درد والا ہوندا اے تے ایدے نال موت وی ہوسکدی اے [12] ایذا وجہ
انسانی نیاتے دے سر دا وڈا ہونا تے دو پیراں تے چلن باجوں زنانہ پیلوس ہڈیاں دا
تنگ ہونا اے [13][14] نیانہ جمن تے زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں
وچ زیادہ اے [15] امیر دیساں وچ جمنے نیاتے دا جوکھ 3-4 کلو (6-9 پائونڈ) تے
قد 50-60 سینٹی میٹر (20-24 انچ) ہوندا اے غریب دیساں وچ کاکے دا تھوڑا
جوکھ ہونا اوہناں دے مرن دی وڈی کارن اے انسانی نیاتے جمن ویلے بالکل بے
بس ہوندے نیں تے 12 توں 15 وریتاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال وڈے ہوندے
نیں انسان دے جین دی عمر وکھرے دیساں وچ وکھری اے امیر دیساں وچ
زیادہ تے غریب دیساں وچ تھوڑی ہانگ کانگ وچ جینیا دی ایورج عمر 78.9 تے
زنانیاں دی 84.8 اے سوازی لینڈ وچ ایہ 31.3 اے [16] اک فرانسیسی سوانی
جین کالمنٹ نوں 122 ورے دی عمر نال سب توں زیادہ عمر دی انسان منیا گیا
اے [17]

کراچی (اردو: کراچی، انگریزی: Karachi) پاکستان جو سپ کان وڈو شہر ۽
صنعتی، تجارتی، تعلیمی، مواصلاتی و اقتصادی مرکز آہی کراچیء جی

رھواسيءَ کي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آھي. ڪراچي دنيا جو ٻيون وڏو شهر آھي [8] ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ جو گادي جو هنڌ آھي ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه ۾ قائم آھي پاڪستان جي سڀ کان وڏي بندرگاھ ۽ ھوائي اڏو بہ ڪراچي ۾ قائم آھي ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو هنڌ بہ رھيو ڪراچي شهر نہ رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آھي، پر خطي ۾ ھڪ اھم بندر پڻ آھي.

موجوده ڪراچي جي جڳھه تي واقع قديم ماھي گيرن جي بستين مان ھڪ جو نال ڪولاجي جو ڳوٺ ھيو انگريزن ان ويھين صدي ۾ ھن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نوآموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو ان جي وجہ سان شهر ۾ لکين مھاجر جو دخول ٿيو پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاھه ھئڻ جي وجہه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شھرن کان پھريان شروع ٿي ويون 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي رفتار گھٽ ناھي ٿي . پوري پاڪستان مان مان ھون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آھن ۽ ان جي وجہ سان ھتي مختلف مذھبي، نسلي ۽ لساني گروھه آباد آھن ڪراچي کي ان وجہ سان مني پاڪستان (Mini Pakistan) ننڍو پاڪستان بہ چيو ويندو آھي ان گروھن جي باھمي ڪشيدي جي وجہ سان 80 ۽ 90 جي ڏھاڪن ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دھشت گردن جو شڪار رھيو بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي بہ ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي ايڪويھين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آھي ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بھتر ٿي آھي ۽ شھر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آھي ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏھاني جي اترين حد تي واقع آھي شھر ھڪ قدرتي بندرگاھه جي گرد وجود پٿايو ڪراچي 24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آھي

سنڌو ٽڪور اتي ٺھي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. ھيءَ ٽڪور 16 ھزار چورس ميلن يعني 41 ھزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آھي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگھو آھي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آھن پر ڪو بہ وڏو شھر آباد نہ آھي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهي شھر ٺٽو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شھر ڪراچي اولهه طرف آھن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شھر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آھي.

سندو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فاهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سندو درياءَ مان تازو پاڻي نه ملڻ ڪري سندو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سندو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلحدڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئڻ جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سندو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي 000 هيڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو 000 هيڪٽرن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ ٻلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جيتاپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سندو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي ميلاب تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لاڳ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان جو آءُ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اُچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ ”سنتاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سند“ جو نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان آهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي، جو سند جي سر زمين درياھ شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سوين ميلن تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪنو ڪنو ڪري اني تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽ ٽانڪو ڪيو آهي. جنهن پٺيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا، سا اها ساڳي پٺي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا: يعني سندوءَ جو لوڙهي آندل لُٽ، جنهن کي

گرميءَ، پٽانيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻريءَ جي چيڙن تائين ائين پٿاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو ڪي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاب اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ ٻيا ٻئي پٽاسي ان لڪا لاهه اڄوڪي چٽي ۽ بلڪل واضع مهانڊي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پراڻو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين پر وارين سر زمينن تي نظر ڦيرائي وٺون.

سندوءَ جي ويڪريءَ ماڻريءَ جي کاٻي پٽاسي، يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ لاڳيتو ٽي سوء ميل سح ٿي سح آهي ۽ جيڪو هري هري ڇڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ والي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمڙائوءَ جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رن تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضع ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا ڌڙا ائين اوچتو نروار ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنوائي ميدان ۾ ڇپن جون قطارون، پريتان اُتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سندوءَ جي ليٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف مَول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي پٽاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪري ڇڻجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين پٽاڱي ۾ وارياسي جي سڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل نبل ۽ گهاٽيءَ واڌيءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي ٻيالهندي پٽاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرائين ماڻرين جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منحهان ٺهيل آهي. اها سندوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو ٿر جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي پٽاڱي سوڙهو آهي، سو سليمان جبل ۽ بولان لڪ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي، ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو پٽاڱو سندوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ مٽيءَ جو تراڪڙو بيتابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هجن جي برابر آهن. اهو بيتابان هڪ قدرتي روڪ آهي- اهڙي ئي اڏول، جهڙا آهي جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيتابان جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سڀاڻي

طرح ڏکڻ اوڀر وارين ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پراڻي ترتيب سان: يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهراً ڀڳل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽڪرو ڇپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سئين پٽ جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريتان هوريتان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارڻيءَ ۾ گهٽبو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان سائنيڪو ميل اتر طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪرائيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جُڙيو آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي ”سنڌ ڏي هلن“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تائين آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻھن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٽي ڀوو-وچوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻھيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوڌي کان قاهري ۽ اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي، لبتا جي ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻھيءَ

جي پيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان گوني ڪنڊ ٺاهيندي، ڪيتريون به ماڻھون ڪيئون، ته ڪٿي به سنڌو ماڙيءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبلاڊ د ڪونر ولايت د ويڇور ولسوالۍ په يوه روشن فڪره پښتنه ڪورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ څو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي، د سبلاڊ پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پټاکستان ته کډه وکړي. د ورکتوب ځاپوړې يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تلونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعنې د منځۍ ښونځۍ يې پيل شو، ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندنې، ستاينې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سپيچ په سر ويلې. کله نا کله به يې د سپيچ نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردگي له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاگرد په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سبلاڊ په د ترانې په گروپ کې لا پرمختگ وکړ، د ترانې سرسيم او له هغې وروسته د ټول سپيچ کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پېدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځۍ تر دولسم ټولگي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرۍ سره مينه وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکلو مه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکلو مه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري، خداى ج ورته د ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلۍ اواز هم ورکړى، چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او شاعرۍ ډگر ته يې را ودانگل، ډېرې شعرونه او غزلې يې وليکلې، خو په وينا يې زړه يې پرې اوبه نه دې څښلې، څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خواراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، يوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په ډگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د ټلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په ديکلو مه کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره ليدل شوى. له اکې کارې سره يې ځانگړې مينه وه، چې دې مينې او علاقې تر دې را ورساوه، چې بايد په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پيل کړي، او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو، همېشه به

يې هڅه کولای له ځانه سره داسې اکونه وکړي، څو په دې مطمئن شي، چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي، لیدونکو او ننداره کونکو ته ځان د یو تکړه اکر په بڼه رو وپېژني نه یوازې فلمونو او سریټالونو سره مینه یې وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته و ځاوه، چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورونه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې یې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او شوبینګ پتایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې، د لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرگنده شوه، بڼه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه یې په دوه تلویزیوني سریټالونو کې کار کړی، په لیدو یې په مینه والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته یې د بڼه کار په پتایله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په بریتالیتوب سره یې تر سره کړي، نه یوازې دا چې په سمه توګه به یې ترسره کړي وي. ورسره به د مینه والو لخوا ډېر وستایل شي. اباسین سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سینمائي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هیله لري څو په را تلونکي کې د خپل هېواد سینما ته هم پام وکړي، څو د نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسین سېلاب چې غواړي یو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلویزیوني سریټالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سینمائي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي، څو په هر قېمت چې وي په سینمائي فلم کې د یو غوره اکر په بڼه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سینمائي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنګه وکولای شي، د افغانستان سینما ته وده ورکړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د بڼه سینمائي فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانګیر خان په گوته کوي. د هغوی ډول اګونه ورته په زړه پورې دي، کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. څو اباسین سېلاب وايي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مینه وال یې د اوس په پرتله لا زیات شي. ورسره د تمثیل په بارک کې هم ډېره خوشبینې ښیي او وايي: که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثیل کولو ته لا ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تلویزیون کې ځینې تفرحي خپرونې په مخ وړي، چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي، او دی هم له تمثیل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې تمثیل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او

فلم جوړلو سره مينه او علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکومه کوي، چې په دې سره يې لا د اواز مينه والو په څو برابره زيات شوي، تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي، چې له احساس دگ پيغام ولري، تر ډېره يې خلک خوښ کړي، لومړۍ پرې د ده او بيا د اورېدونکو او مينه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډيزاين غور کوي. ښه په شوق يې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي، کله چې په دې وپوهېږي چې اوس يې اورېدونکي د زړه له تله خوښوي، يو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب يې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې مشورې کوي، چې په شعراو شعاري ډېر ښه پوهېږي، د هغوی په انتخاب او بيا يې د ويلو ترڅ په خپله روته برابروي. په داسې انداز يې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکومه کړي، چې اختر په نامه دېکولمه کړی شوی شعر يې ډېر زړه جزيونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابتونکی دی. د دې شعر دېکومې په مينه والو او اورېدونکو څه بيل شان اغېز وکړ، ډېرو خلکو د يو رېښتني صحنې ليدل انځورول، او خورا مينه يې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه يې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره دېکومه کړي، چې د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله زيات دی. د خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا ځل اورېدو لېوالتيا يې ښيي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر گني او بيا وايي چې: دی په ښه طريقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو انځورونه مينه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي، دا ورته ښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښايي، چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پتای نکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو يادونه وکړه، اباسين سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم دی، د سندرو ويلو پوره وړتيا لري؛ خو دا چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي، علت يې د وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او دېکومه کونکی هم دی، نه شي کولای په يو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم محلوپشت به يې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صابې يو ښکلې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز او سرور سره، پوښلې اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب يې په يو ستر شهرت ونازوه. دا غزل چې شرر صيب: په کوم انداز ليکلی او څه انځور يې پکې نغښتې، سېلاب بيا اورېدونکو ته داسې روښان کړی، چې په همغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مطلقه يې داسې ده، ځواني دې رانه وخوره لونگه ځوانيمرگه غنم غونډې رېبې مې ړنگه ښکته ځوانيمرکه کله چې خلکو دا سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې، داسې را تونکی يې ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرو غاړو کې د غوره سندرغاړي

لقب خېل كړي. شاعران او هنرمندان يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، که دی لا د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه چې هنر به يې وده کوي، پرمختګ به کوي. او خپلواکدهغو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه ليدلی وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي، حتی پوره به شي. اباسين سېلاب ۲۵ کاله عمر لري، اوس لا نوی ځوان دی، واده يې نه دی کړی؛ خو بيا هم په خپل هنر کې د پرمختګ لپاره يې پلار او وروڼه ډاډگېر نه ورکوي او تشويقوي يې.

نه وړو زوی ملیتی می زنی لږ ټېسلی نه ننه نیږی بایری می، ته به ت بایری می، نه مگه ک بایری می، ته نه هری که ت بایری می، نه ده بی تات – سه نه ت بایری می قاتارلیق کوپ مهنه لیک مه ده نی یه ت بایری می بولوش سوپی تی بیلن، نه لږ قه دی می یی حتی مائی مه ده نی یه ت هادی سی سی هېسابلی تی دۇ. ئو دۇنیادا می لاد، قۇربان هېیت، چاغان قاتاریدا سانی لی دیغان تۆت چوڭ بایرامی لږ بی ری دۇر.

نه وړو زوی بایری می تی لږ ئی ران و نه تۇران دی یارلی ری دا یېگی یی ل بایری می سوپی تی ده ئۆتکوزۇلۇۋاتقی تی غا 2600 یی لمدی ن ئاشقان بولۇپ، بۇ بایرامی ئۆتکوزی دیغان می لمله تلەرنی لږ نوپۇسی هازی ر 400 می لیوندی ن ئاشی دۇ. نورۇز بایری می ئۆتکوزی دیغان می لمله تلە رده شه کی لمله نگه ن نورۇز مه ده نی یی تی ئاشۇ می لمله تلەرنی لږ ماددی مه ده نی یی لی ک بیلن مه نی ځی مه ده نی یی لی کی تی لږ ته ره ققی تیانی غا تۇرنکه بولۇپ که لمه کته.

ئېلی می زده قه دی می یی و نه ننه نی ځی ملیتی بایراملارنی لږ بی ری بولغان نورۇز بایری می تی ئۆتکوزۇش ئۇیغۇر، قازاق، قی رغی ز، ئۆزبېک، تاتار، تاجیک قاتارلیق قه دی می یی می لمله تلە رگه ئورتاقتۇر.

نه جدادلی ری می ز قۇیتاش ئېتیقادچی لیقی ده ځری ده، «قۇیتاش هارۋی دا ئولتۇرغان ئی لاه بی زگه کۆرۈنی دی غی نی هارۋی تی لږ چاقی. ئی لاه کۈندۈزی ئاسماندا مېگی پ یه رنی یورۇتسا، کپچی سی یه رنی لږ تېگی بیلن یه رنی لږ یه نه بی ر چې تی گه ئۆتی دۇ. ئو یه ر تېگی دی ن ئۆتکۈچه جی ن – ئالۋاستی لار بیلن ئېلی شی پ، جه ل قی لی دۇ»، دېگه ن ئه پسانگی ئی شه نگه ن و نه کپچی سی گۈلخان یېقی پ، قۇیتاشنی لږ کۆتۈرۈلۈشی نی تی له پ گۈلخاننی دائی ره قی لی پ ئۇسسۇل ئویناپ، ئی باده ت قی لغان. کبیی ن ئی باده ت ۋاقتی نی ته دری جی ی قی سقارتی پ، 3 – ئایتی لږ 21 – کۈنی، یه نی کپچه بیلن کۈندۈز ته گلی شی دیغان کۈنگه توغری لی غان. شۇنی لږ بیلن، نه ننه نی ځی نورۇز بایری می شه کی لمله نگه ن.

نه وړو زوی یی ل بایری می دۇر. نه جدادلی ری می ز نورۇزنی قۇتلۇق کون، ده پ

بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالىندارى بويىچە 3 – ئاينىڭ 21 – كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز تەنتەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال – ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش – ئوقىتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنەلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەنتەنە ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەنتەنە قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ – ئېدىرلار، دەل – دەرەخلەر كۆكىرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزۈلگەن مىللەتلەردە تەنتەنەلىك زوقلىنىش، تەنتەنە سۈيۈش، تەنتەنە گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز – ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا – ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنتەنەلىك بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىتىسا، دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز – كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز تەنتەنەلىك بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت – مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ. شائىرلار نورۇز نامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق

ناخشىلىرىنى يىتەكلىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى، سالامەتلىكىنى، مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ماھىر - چەۋەندازلارنى، ئىلمىنى قايىپ تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالايدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋە تەنپەرۋەرلىكىنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىلا يىتەكلىتىلىدىغان تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن يىتەكلىتىلىدىغان ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خانىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 - يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدېغا (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى چاغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى

تارىخى بىلىنمىلىرىغا ئاساسلانغاندا ، دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پىتابتەختى چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا پىتاركىندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پىتامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى لولاننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر ، كۇچار ، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پىتامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە (كاسپىي دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول – شىمالىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسىي تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى تاشايىدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن تياۋرۇپتا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى (ئىقتىسادى ، مەدىنى ، سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن يتاۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى، سىياسى جەھەتتىن مۇئەسسەسەلەرنى ئاسىيا بىلەن يتاۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن يتاۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا، رومالغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا يوللىرىنى ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن يتاۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن يتاۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندى : پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئېلى (يۇنانچە سۆز بولۇپ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى، پېچۈي ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن.

شۇ يىلى نامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلى نامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىيىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى يىتاڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىيىنىڭ 605 - يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئىغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان يىتاڭدې پىخۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپتىن سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىخۈي چاڭئىغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى (تارىمىقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيىتى، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ يىتاروپتاغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار، تاغلار، دەريالار، خەتەرلىك ئۆتكەللەر (يول ئۆتكەللىرى) توغرىسىدا مەمۇمات توپلىغان. پىخۈي تىتوپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن: "داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل، بارىكۆل، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان، قاراشەھەر، كۇچار، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پىتامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە، تاشكەنت، سەمەرقەنت، كىيىود، بۇخارا، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان، خوتەن، قاغالىق، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پىتامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان)، ئىيپتالىت (ھازىرقى پاكىستان، شىمالى ھىندىستان)، بامىيىتان (ئافغانىستاندا)، كىيود (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ

يەردىن غەرىپكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىخۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 – 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىي شەرقىي روما ئېمپىرىسىنىڭ پىتايە ختى كونىستانىنپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۆرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىخۇيىنىڭ "غەربىي رېيوند يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنىۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پىتاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 – يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجائىتا جاۋا (بۇ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن بىرى ئاساسلىق دىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۈەنخاڭ (مىلادىنىڭ 602 – يىلى تۇغۇلۇپ 667 – يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى"

ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۈەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىتىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىيىنىڭ 627 – يىلىدىن 645 – يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لوپتاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستاندا كۆرگەن – بىلگەن، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان.

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۈەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى، تىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىحايئا جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمىنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمىنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى – دۇردۇن توقۇپ، كىيىم – كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىيىنىڭ 440 – يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىيىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى، يانۋرۇپتادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى تەتبۇلاپ، ئۇنىڭدىن كىيىم – كېچەك كىيگەنلىكىنى، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پىتاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى ياتالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى

تېخى بىلىمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم - كېچەك كىيىگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن)، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، خوبلىئوس ۋىيگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن)، روما تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن)، فىلىپپىنى (مىلادىنىڭ 28 - يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرلىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.

يىتارۇپتالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتاس بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتېرابون "سايتاھەت خانىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستېلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەينى) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىسكىرىيىتوسنىڭ خانىرىسىدىن پىيادىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىسكىرىيىتوس ئۆزى يازغان خانىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلا، پىلىپپىنى، مارىسىللىئوس، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي راق ۋە ئېتىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلا "مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن"، "ئاسىيەتنىڭ شەرقىدە ھىندىلار، سىرىسلىقلار، سىتېسلىكلەر ۋە تاشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا، سىتېسلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا، سىرىسلار بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتېسلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا تاشايدۇ... سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭدىشى تېپىلمايدىغان سەمىمى، سادىق ئادەملەر، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ

سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ – قويۇپ كەيتىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يېزىدۇ. مىلانىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلا ئېيتقاندا، ىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار – ئا)نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلا "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ – قويۇپ، كەيتىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلىرىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسىز سۇدا"نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلا "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق – چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددى ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يېزىقىدا "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يېزىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر.... ئۇلار كىمخاپ، تاۋاق – دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇلاھىم، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يېزىدۇ: "سىرىسلىقلار، بوي – تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز، چاچلىرى قىزىل، كۆزلىرى كۆك، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار، ماللىرىنى مەلۇم دەرىجىنىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويىدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ." [5] پىلىنىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىنىنىڭ، سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك، قىزىل چاچ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىنىنى

، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئېشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپتاغا بېرىلىپ ، تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "دۆلىتىمنىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتىركىيىس (رىم تىللىسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ."

[8] پىلىمىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئېشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپتالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا ، دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە - ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون سىتىركىيىس (رىم تىللىسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە - ياقۇت ، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان ئالىمى كىلاۋدى پىتۇلىيىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگراسى نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسى مۇ نامسىز يەر جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگې دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ." [10] پىتۇلىيىمى ، سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ بىرى ئىچىسى ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ

ئىككىنچىسى باۋتىس دەرياسى بولۇپ ، ئۇكاسىيان () ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.[11] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى يىتار كەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس .

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن . پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس . يۇنان ئالىمى مارىسىللىنوس (مىلادىنىڭ 380 – يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ . بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئىي توسۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ . سىرىلىقلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ . ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاشا ۋە باي . غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ . شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پىتامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ . جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە گانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ.... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى – بۈگرى كېلىدۇ . تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېرىتىرىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتىس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىنچ ياشايدۇ . ھەربىي قورال – يىتاراق تۇتمايدۇ . زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ . مۇلاھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پىتاراكەندە قىلمايدۇ . ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ . قاتتىق بوران چىقمايدۇ . ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ ."[12] مارىسىللىنوس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلىقلار ئاددى – ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن . ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ . كىشىلەر بىلەن بېرىش – كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقىتۇرمايدۇ . چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر – بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ . گەپلەشمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ ."[13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پىتاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتىدىن تارتىپ يىتارۇپتالىقلار (يۇنان ۋە

رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر ئېلى) دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى (تاغلىرى، دەريالىرى، ئورمانلىرى، چۆللىرى، ئېقىلىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ يانۇرۇپتالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پىكىرلەر ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالىمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پىكىرلەر ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقىنى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "ئىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانكى، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىيپاش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنەرلىرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ

ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك. "[14] مانا شۇ پىتاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى پىتاكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پىتاكىتىمۇ بار : يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇلتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى. " (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ پىتاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى") مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىدۇمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پىتاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇلتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن ياتالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىڭمۇ ئېيتىش كېرەككى ، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسمىلىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسمىلىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پىتاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پىتاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ ياتالغانلىقى ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن

يىتالغانلىقىنى ئېيتىپ راپ قىلماسلىققا ھېچقانداق بانا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيىتا بىلەن يىتۇرۇپتا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۆگۈشلۈك ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىيىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىيىنىڭ 101 - يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىيىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىيىنىڭ 120 - يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنىغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىيىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتورى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىيىنىڭ 161 - يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋېيتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پىئادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىيىنىڭ 147 - يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پىئادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ، كەرەكە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پىئادىشاھ ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىيىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان) دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىيىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىيىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

بىلە قۇرۇتۇ ئۇرۇقىنىڭ يىتۇرۇپتاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىيىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ ، شايى تاۋار ، دۇرۇنلارنىڭ يىتۇرۇپتاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر ئېلى) دىن بارغانلىقى ، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يىتالغانلىقى

توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پىتادى شاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 - يىلىغىچە پىتادى شاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە مويتىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىملىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىياتىدىن يتاۋرۇپتاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر، دورا - دەرملەر، زىيۇ - زىننەت بۇيۇملىرى، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يتاۋرۇپتا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىياتىنىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن. تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشتىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پىتادىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپېراتورلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ، شايى، تاۋار، دوردۇن قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان

ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدىلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: 6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىشنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى."

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقتىن پىلە قۇرۇتىش ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىيىنىڭ 395 - يىلىدىن 1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى ئۇلۇغ پوستىئانتىڭ ۋاقتىدا (مىلادىيىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىشنى بېقىپ ، يىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتۇر پوستىئانتىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىشنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆزىمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىش يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان بولغان ، رومانلىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە (كونستانتىنپۇلغا - ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومانلىقلارنىڭ پىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاڭ - تاڭ قېلىپ چۈچۈپ كەتكەن."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى

، پىلە قۇرۇتۇ ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ ياتالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتۇ ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتۈم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يىتەرلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن يىتۈرۈپتەن بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يىلغۇزلا ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن يىتۈرۈپتەنكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن يىتۈرۈپتەنكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شانلىق مەدەنىيەت يىتۈرۈپتەنكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى ، ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن شەرققە ، شەرقتىن غەربكە موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىتايىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى ، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن پىلە قۇرۇتۇنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشلىكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇتۇنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتۇنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ،

سىرىسلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربىنىڭ سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشىكى مەخپىي سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ يىاۋچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربىي (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربىي بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى يىاۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى"دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ پىتايە خىتىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ يىاۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربىنىڭ رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ پىتايەراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلەردىنمۇ يېشىكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پىتايەراقلىرىغا كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت يىاۋچىلارنىڭ ئىجاد قىلغان بىرخىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئىي مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پىتايە خىتى دائىرىسىگە كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىيىنچىلىقىمىزنى كىدەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان يىاۋچىلارنى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن

رەڭلىك شىشىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى، جاسۇسلىرى بولسىمۇ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم - خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنۇدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدىدىن باشقا يەنە زىغىر، قارامۇچ، پىيتاز، تۇرۇپ، قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا يىڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىگىچە پىتاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 - ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پىتاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پىتاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ، پىپا، بالابار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا، داپ، نەي، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 - 618)، تانگ سۇلالىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) لىرىدىن ئاسىنا بىكە، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 - 581) نىڭ خانى جۇشۈەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پاتىيەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق

مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازى مۇكەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 – 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەند مۇزىكىسى

غەربىي لىياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 – 907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 – يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لىياۋ مۇزىكىسى ، 5.

بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا مۇزىكىسى ، 8. كورىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لىتاۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۇيىدىكى ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 – ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىنىڭ ئاڭ سۇلالىسى پىئادى شاھى لى شىمىنىڭ (627 – 649) تەكلىۋىگە بىنائەن شىئەنگە كېلىپ ساكىتامۇنتىڭ تىپىك سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىنىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتىنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۈچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست ، راھىبلار 3 – ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان ، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 – يىلى تۇغۇلۇپ 431 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم نەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىياتا ۋە خىنيتاينا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىنيتاينا

مەزھىيىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئائىلىق بۇددا راھىيىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيىنا مەزھىيىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىيىنا مەزھىيىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىيىچا يولۇققان، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ: "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويىدۇ. بۇ ۋەقە غەرىبىكى بۇددا دۇنياسىنى زىللىتىشكە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكاللايدۇ. تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىيەنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىيىغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى (ئىلىنى) پۇختا، مۇكەممەل، چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان، ساددا خەلقلەرنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پتاسسىپ ئىدىيىسىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى (384 - 417) نىڭ خانى يىۋەنشىيىن (مىلادىيەنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىيەنىڭ 401 - يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىنەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكاللىغان. يىۋەنشىيىننىڭ ياتىرىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا شىنەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. يىۋەنشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە

بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384 جىلىدلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن، پەلسەپە، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ، ئۇلۇغ بۇددىست، پەيلاسوپ، داڭلىق تەرجىمان، تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 – ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ سايتاھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياپونىيە ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۇگىتەش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران، ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ياپۇنچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئاق ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 – يىلىدىن 565 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 – 745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.